

Anti-Kapitalist Günlükler

Kitap İncelemesi

Zübeyir Talha ORUÇ

ORCID: 0000-0002-8065-6047

Yazar: David Harvey,
Çeviren: Utku Özmakas,
Özgün Adı: The Anti Capitalist Chronicles,
İstanbul, 2022, Sel Yayıncılık, 1. Baskı, 245 Sayfa

David Harvey 1935'te İngiltere'de doğmuştur. 1961 yılında Cambridge Üniversitesi'nde coğrafya alanında doktorasını bitirmiştir. Harvey özellikle mekân konusundaki çalışmalarıyla ve bu alanda Marksist düşünceye katkılarıyla tanınmaktadır. David Harvey'in Anti-Kapitalist Günlükler adlı eseri ilk olarak 2020 yılında yayımlanmıştır. 2022 yılında Utku Özmakas'ın çevirisiyle ilk Türkçe baskısını Sel Yayıncılık yapmıştır. Yazarın kitabın henüz başında not bölümünde dile getirdiklerine göre bu eser 2018'de öncelikle bir dijital ses dosyaları (podcast) dizisi olarak doğmuştur. Ardından kendisine basılı olarak da hazırlanma önerisi götürüldüğünde konuya önceleri kararsızlıkla yaklaşırsa da, daha sonra bunun yararlı olabileceğine karar vermiştir. Böylece Jordan T. Camp ve Chris Caruso kitabı yayına hazırlamıştır.

Harvey'nin bu eseri neoliberalizm, sosyalizm, kapitalizm, Marksizm, güncel küresel olaylar, dünyadaki güç dengelerinin değişimi, iklim değişikliği, sınıf çatışması ve kent dokusu gibi geniş kapsamda bir konu yelpazesi içeren toplam on dokuz bölümden oluşmaktadır. Eser dijital ses dosyalarına dayandığı için, biraz söyleşi havasında ilerlemektedir. Bu noktada kitabı Türkçe'ye çeviren Utku Özmakas'ı da kutlamak gerekir, çünkü eserin özüne bağlı kalarak bu derece akıcı bir dille çevirmesi büyük bir başarıdır. Kitabın öne çıkan bir başka özelliği de; güncel olaylara göndermede bulunarak, var olan düzenin çelişkilerinin okuyucuya kavratılabilmesidir. Ancak Harvey bunu yaparken, Marksist bakış açısına başvurduğu için okuyucunun eleştirel bir gözle okumasını öneririz, çünkü eserde her ne kadar olaylara nesnel yaklaşılmışsa da, Harvey'nin kapitalizm karşıtlığı okuyucuyu etkileyebilmektedir. Elbette, bunda önemli bir sakınca olmasa da, iyi bir okuyucunun okuduğu herhangi bir yazıya eleştirel yaklaşması daha çözümleyici bir okuma yapmasını sağlar.

Harvey kitabın ilk bölümünde küresel çaptaki güncel olaylara ve bunların altındaki nedenlere değinerek, okuyucuyu anlatısına çekmekte bir ustalık göstermiştir. Yine, bu bölümde dünyanın çeşitli kentlerinde gerçekleşen protestoların hemen hepsinin ulaşım, gıda, konut, hizmet gibi kentsel kökenleri olduğuna ancak başladıkları çizgiyle sınırlı kalmadıklarına dikkat çekmiştir. Bu düşüncesini örneğin, Türkiye'deki Gezi Parkı olaylarıyla da desteklemesi ilginç bir ayrıntıdır. Nitekim bu olaylarda parka bir AVM yapılmasına karşı bir protestocu topluluğunun başlattığı eylemler kısa süre içerisinde İstanbul'u aşarak, ülke geneline yayılmış ve yönetim karşıtı bir nitelik kazanmıştır. Bu bölümde Harvey kısa, ama çarpıcı bir neoliberalizm tartışmasına da girerek, gündemdeki sorunların ana gerekçesinin neoliberalizm olduğu savına karşı çıkmıştır. Ona göre sorun kapitalizmin neoliberal biçimi değil, doğrudan kendisidir. Bu savunma bize Marx'ın ideolojiye ilişkin görüşünü anımsatmaktadır. Marx'a göre ideoloji, toplumsal ve ekonomik sapmalar ortaya çıktığında geçerli düzenin çelişkilerini gizlemek için kullanılan bir araçtır (Ritzer, 2014).

Harvey'nin karşı çıktığı görüş kapitalizmde bir sorun olmadığı, sorunun kapitalizmin neoliberal aşamasından kaynaklandığıdır. Marx'ın ideoloji kavramına ilişkin söylediği gibi, düzenin çelişkilerinin kişilere ya da düzenin parçalarına yüklenilerek, düzende bir sorun olmadığı savunulması da neoliberal ideolojinin belirgin bir özelliğidir. Bu bağlamda Harvey'nin kitap boyunca değindiği neoliberalizm ve neoliberal proje kavramlarına karşılık gelen bir kavram daha varsa eğer, o da “neoliberal ideoloji” kavramıdır, çünkü yazarın anlatımına göre neoliberalizm kapitalizmin çelişkilerinin gizlenmesinde bir araç işlevi görmektedir. Aynı zamanda, “Sorun kapitalizm değil, onun bir parçası olan neoliberalizmdir” savı düzenin kendisini korumak için, gözden çıkarılabilir bir parçasından vazgeçmesi anlayışını temsil etmez mi?

Protestolar ve kitlesel hareketler konusunda Harvey'e göre, yakın geçmişteki kitlesel hareketlerin başarısız olmalarının nedeni parçalanmış olmaları, bir anda parlayıp; ardından sönüp gitmeleri, yani kalıcı olamamaları ve kitlelerin birlikte hareket edememeleridir. Ancak yazar artık kitlesel hareketlerde insanların hangi görüşten olurlarsa olsun düzenin işlemediği konusunda aynı düşüncede olduğunu, bu bağlamda da önceki kitlesel hareketlerden ayrıştıklarını dile getirmektedir. Bu görüşe bütünüyle katılmak güç olabilir, çünkü protestocular arasında sorunların giderilerek düzenin sürdürülmesi gerektiğini savunanlar da azımsanamayacak sayıda. Bu düşüncesinde Harvey'nin “dayanaksız anlaşma (asılsız mutabakat)” hatasına düştüğünü söylemek yanlış olmaz. Bu hata, kişinin başka insanların görüşlerinin kendi görüşleriyle örtüşüğünü abartma eğilimi göstermesidir (Neuman, 2019: 32). Ancak bu durum bir ölçüde kabul edilebilir. Bunun nedeni yazarın her ne kadar eleştirel yaklaşabilme yeteneği gösterse de, Marksist düşünceye bağlılığıdır. Ancak bu savunma yine de, Harvey'nin düştüğü genelleme hatasının üstünü örtmemelidir.

Kitabın ilerleyen bölümlerinde Harvey'nin değindiği bir başka konu neoliberalizmin yarattığı sınıfsal eşitsizliklerdir. Yazar neoliberal projenin savunucuları olan ve bundan çıkar sağlayan bir azınlığın sınıf eşitsizliğini örtmek için, kişilerin yoksullaşmalarının nedeninin kapitalizm olmadığını, kişilerin kendi hataları olduğunu bir karşı sav olarak kullandıklarını dile getirmiştir. Bu yaklaşım neoliberalizmin ideolojik yanını desteklemektedir; aksamalar düzen yerine kişilere yüklenmiştir. Yazarın eleştirdiği bir başka neoliberal sav da ekonomik düzenin halkın kavrayacağı derecede karmaşık olduğudur. Harvey'e göre bu düşünce ekonomide yapılan kimi hatalara göz yumulmasına ve dahası bu hataları yapanların ödüllendirilmelerine yol açmıştır.

Yazarın önemli saptamalarından biri de, neoliberalizmin çelişkilerine yöneliktir. Neoliberalizm özünde özgürlükçü bir tutum sergiler ve devlet otoritesine karşı koyar. Ancak çelişkili gözükmese de, güçlü bir devlet otoritesi olmadan neoliberal projenin korunması olanaklı değildir. Bu nedenle, Harvey kitabın birçok bölümünde üst sınıftan kimselerin ve şirketlerin devlet otoritelerince korunduğuna

ilişkin birtakım örnekler vermiştir. Bu örneklerden biri ekonomik kriz dönemlerinde devletin kaynaklarını halkın yararına kullanmak yerine, güçlü şirketleri batmaktan kurtarmaya harcadığıdır. Harvey'nin deyişiyle, devlet sermayenin sırtını sıvazlamakta, hatta kimi dönemlerde sermayeyi parasal olarak desteklemektedir.

Yazar eserin birçok bölümünde neoliberalizmin üst sınıftan kimselerin varlıklarını arttırırken, alt sınıftan kimselerin daha da yoksullaşmasına neden olduğuna değinerek, neoliberalizme bu anlamda ağır eleştiriler getirmiştir. Öte yandan, Harvey neoliberalizmin bu düzeyde toplumsal eşitsizliklere neden olmasına karşın, varlığını sürdürebiliyor oluşunun da yadsınamaz bir başarı olduğunu dile getirmiştir. Bu saptamalar ne kadar sosyalist bir duruş sergilediği bilinse de, Harvey'nin nesnel ve çözümleyici yaklaşımının göstergesidir. Harvey'in nesnel, çözümleyici ve eleştirel yaklaşımına bir örnek daha vermek gerekirse, onun Marxist kurama yaklaşımını değerlendirmek yerinde olacaktır. Örneğin, Harvey Marx'ın teleolojik yorumlarına yönelik eleştirisinde Marx'ın fabrika düzeni ve emeğinin başka bütün emek biçimlerini ortadan kaldıracığı öngörüsünün hatalı ve sorunlu olduğunu dile getirir. Burada Harvey yalnızca eleştirel bir yaklaşım sergilemekle kalmıyor, okuyucuya da Kapital'i eleştirel bir gözle okumasını öneriyor. Yazarın Marx'ı eleştirdiği bir başka nokta Marx'ın tüketim konusuna yeterince zaman ayırmamış olmasıdır ki Harvey'e göre bu bir eksikliktir.

“Sosyalizm ve Özgürlük” başlıklı bölümde Harvey özgürlük kavramını ele alır. Yazar bu bölümde sanıldığına tersine, kapitalizmde özgürlüklerin kısıtlandığını ve sosyalizmin özgürlükleri içerdiğini savunmaktadır. Bunun için Marx'ın “Özgürlük alanı, zorunluluk alanı geride kaldığında başlar” sözünü dayanak alır. Bu bölümde vurgulanmak istenen düşünce kapitalist düzende çoğunluğun ana gereksinimlerini karşılayabilmek için çalıştığı, bunun ötesi içinse, insanların ne parasının ne de zamanının kaldığıdır. Marx'ın yukarıdaki sözüne dayanarak, zorunluluk alanı aşılamamaktadır. Bu nedenle, gerçek özgürlükten söz edilemez. Ancak sosyalist düzende insanlar yaşamlarına zorunluluklarını geride bırakarak başlarlar. Bu nedenle, özgürlüğün kendini gösterebildiği gerçek alan sosyalizmdir. Bu bağlamda sosyalizm ve özgürlüğün birbirine karşıt olduğu söylenemez. Ancak bu noktada akıllara “Özgürlüğü yalnızca kapitalizm mi sınırlandırmaktadır?” sorusu gelmektedir.

Harvey'nin de kitabında özgürlük konusunda başvurduğu adlardan biri olan Polanyi'ye göre, özgürlük gerçekleri kabullenmeyi, ama aynı zamanda da mücadeleyi sürdürmeyi içermelidir (Eyiler, 2021). Bir başka tanımda özgürlük kendisi için karar verilen yerine, kendisi için karar veren olmaktır (Berlin, 2007). Bauman'a göreyse, karar verme ve aynı zamanda da seçme yetisidir. Özgürlüğün kısıtlanması konusunda Bauman bugünkü özgürlüklerimizin dünkü özgürlüklerimizce kısıtlandığını düşünür. Aynı zamanda, içerisinde bulunan topluluklar kişinin özgür olmasını sağlarken, bir yandan da özgürlüklerin sınırlarını

çizerek, kişilerin özgürlüklerini kısıtlandırır (Bauman, 1996). Buna göre özgürlüklerin aynı zamanda başkalarının özgürlüklerince de sınırlandırıldığını söylemek olanaklıdır. Ancak zorunluluk alanının çoğu kimse için geride bırakılamamasında kapitalizmin rolü olduğu sürece Harvey'in haklılığı yadsınmaz.

“Dünya Ekonomisinde Çin'in Önemi” başlıklı bölümde Harvey Çin'in nasıl emek yoğun ekonomi modelinden sermaye yoğun ekonomi modeline evirildiğini etkileyici bir biçimde anlatıyor. Bunu yaparken Çin'in 2007-2008 krizinden çıkış yöntemlerini de okuyucuya aktarıyor. Bu bölümü okumak, Çin'in bugün elinde bulundurduğu ekonomik gücün gelişimini anlamak açısından oldukça önemlidir.

Harvey'in ele aldığı konulardan birisi de kentsel doku kavramıdır. Bununla ilgili kitabın onuncu bölümünde yer alan “Hudson Yards” örneği oldukça ilgi çekicidir. Harvey'nin bu yapıya ilişkin yorumları da oldukça güçlü: “hilkat garibesi, zerre kadar insani değil” (Harvey, 2022, s.134) . Harvey bu yapı üzerinden New York için yeni bir alışveriş merkezinin gerekliliğini sorguluyor. Hudson Yards kompleksinin bir parçası olan “Shed” yapısının insanları alışveriş merkezine yönlendirme amacı güttüğünü ileri süren Harvey bu durumu her şeyin tüketim ve sermayeyle ilişkilendirilmesi biçiminde yorumluyor. Yani yapının amacı yazara göre kent içinde insanlara hoş zaman geçirme alanı oluşturmak değil, istek ve gereksinimlerin manipülasyonunu sağlamaktır. Hudson Yards'a yönelik bütün bu eleştirisine karşın; Harvey, bir kentsel mekânın işlevselliğinde insan etmeninin önemini vurgulayarak, bu korkunç mimari karşısında bile insanların o bölgeyi seçip çeşitli etkinliklerde bulunmasının orayı canlandırabileceğini dile getiriyor. Bunun ön koşullarından biri olarak da, yetkililerin o bölgede değişik şeylerle ilgilenilmesi için insanların özgürlüklerine anlayış göstermesi gerektiğine vurgu yapıyor.

Kitapta üzerine tartışılması gereken konulardan birisi de mülksüzleştirme ve birikim kavramlarıdır. Harvey mülksüzleştirme kavramını kısaca, büyük balığın küçük balığı yutması olarak tanımlıyor. Bu yolla bir sermaye birikiminin sağlanması söz konusudur. Yani kapitalist düzende artık, emek yoluyla birikimin değil, mülksüzleştirme yoluyla birimin ön planda olduğundan söz ediyor. Örneğin, emeklilik ödemelerindeki kesintilerin emekli ödeneği alan insanları zarara uğrattığını, ancak emeklilik ödemesi yapan şirketleri daha da varlıklı kıldığını, bunun da özünde mülksüzleştirme yoluyla birikime karşılık geldiğini belirtiyor. Konuyla ilgili bir başka örnekte, ABD'de yaşanan konut krizinde pek çok insanın ipotek borçlarını ödeyemeyince, evlerinin gerçek değerinden vazgeçerek, onları oldukça düşük fiyatlara satmak zorunda kalmasının sermaye sınıfının işine yaramasıdır. Evleri oldukça uyguna satın alan kimi şirketler değer artışı beklemeye koyuldu ve böylece sermayenin genişlemesi sağlandı. Ancak Harvey'nin kitabında değindiği öteki örnek eleştirilmeye değer. Bu örnekte, Silikon Vadisi'ndeki girişimcilerin yeni küçük uygulamalar geliştirerek küçük şahıs şirketleri kurduklarından, ardından büyük şirketlerin bünyesine katıldıklarından söz ediliyor. Bu noktada küçük girişimlerin büyük sermaye topluluklarınca satın alınarak büyük bir holdingin

parçası oldukları bu örnekte bir alışveriş söz konusudur. Silikon Vadisi örneğiyle ilgili satın almalarda kolaylaştırıcı stratejiler ve kaldıraçlı satın alımlar kullanıldığı belirtilse de “mülksüzleştirme” kavramı bu duruma tam olarak karşılık gelmeyebilir.

Kitabın ilerleyen bölümlerinde Harvey kapitalizm tartışmasını daha etkin kılabilmek için işçi sınıfı terimi yerine, çalışan insanlar terimine yönelmeyi uygun görmüştür. Bunun kökeninde çalışan insanlar teriminin daha kapsayıcı olması yatar. Ayrıca işçi sınıfı denilince yalnızca fabrikada çalışan insanların akla gelmesinden yakınmış, hızlı yiyecek sektöründe çalışanların da bir değer ürettiği ve işçi sınıfı içerisine eklenebileceğini ortaya koymuştur. Bu bağlamda çalışan insanlar kavramını işçi sınıfına yeğlemiştir.

İklim değişikliğiyle ilgili bölümde, Harvey doğaya verilen zararların son yıllarda nasıl bir artış gösterdiğini incelemektedir. Atmosferdeki karbondioksit yoğunlaşmasının jeolojik açıdan çok da uzun olmayan, son 800 bin yılda ne derece hızlı bir artış gösterdiği sorusu üzerinden konuya yaklaşmıştır. Bu durumu eleştirirken Harvey'nin gerekçe olarak gördüğü etmenler oldukça dikkat çekicidir. Örneğin, Çin'de son yıllardaki büyümenin ve Türkiye, Hindistan, Brezilya gibi ülkelerin gelişmesinin karbondioksit salınımındaki artışı tetiklediğini belirtiyor. Günümüzde gelişmekte olan ülkelerin karbondioksit salınımı açısından etkisini yadsımamakla birlikte gelişmiş ülkelerin bu aşamadan daha önce geçtiğini de göz önünde bulundurmak gerekir. Harvey bu duruma on dördüncü bölümün sonunda kısa da olsa değiniyor fakat durumu açıklamak ve tartışmak yerine gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasında var olan böyle bir tartışmayı not etmekle yeteniyor.

Son olarak Covid-19 döneminde yaşananları ele alan Harvey'ye göre, virüs ilk ortaya çıktığında yaygın tepki Covid-19'un aynı SARS gibi büyük çapta etki yaratmayan bir hastalık olduğunu göstererek piyasayı korumak ve paniğe engel olmak yönündeydi. Yazara göre, bu da neoliberalizmin halk sağlığı krizini çözme konusunda insanları büsbütün kendi başlarına bıraktığının bir göstergesiydi. Bu duruma kanıt olarak, Çin, Tayvan ve Singapur gibi neoliberal politikalarını görece düşük yoğunluklu uygulandığı ülkelerde virüse yönelik çözümlerin daha hızlı gerçekleşmesi sunulmuştur. Ancak İran'da yaşananlar Harvey açısından neoliberal politikaların görece düşük yoğunluklu uygulandığı ülkelerde virüse yönelik sorunların hızlı çözümünün evrensel bir ilke olmasının önüne geçmektedir. Bu bölümde pandeminin ilerleyişinin insanların sınıflarıyla, toplumsal cinsiyetleriyle, ırklarıyla ilişkili olduğu söylenmektedir. Bu düşünce kitabın bütününde ara ara verilen toplumsal eşitsizlikler sorununun her türlü alana yansımalarını göstermektedir.

Kitapla ilgili genel değerlendirmelerden birisi de kimi konularda yinelemelerin çok olmasıdır. Örneğin, bileşik büyüme kavramına Harvey birçok bölümde birçok kere değinmiştir. Üstelik her keresinde geçmişten geleceğe sermayenin nasıl da katlanarak büyüdüğüne yönelik bir açıklamaya gitmiştir. Kitapta yine sıklıkla değinilen konulardan birisi de, İngiltere ve Hindistan arasındaki tekstil ticareti konusudur. Bir başka yinelenen konuya, Çin'in son

yıllardaki çimento tüketim miktarıdır. Bunlar gibi pek çok örneğin sayısızca yinelendiğini belirtmek yanlış olmayacaktır. Bu sorunun kaynağı kitabın ses kayıtlarından derlenmesi olabilir. Bu nedenle, yalnızca Harvey'yi eleştirmek doğru olmaz, çünkü konuşmaların kitaba dönüştürülebilmesi için çalışan Jordan Camp ve Chris Caruso'nun düzenlemeleri de bu yinelemelerin gözden kaçmasına neden olmuş olabilir. KAYNAKÇA Bauman, Z.(1996). Sosyolojik Düşünmek. İstanbul: Ayrıntı Yayınları Berlin, I. (2007). İki Özgürlük Kavramı. Liberal Düşünce Dergisi, (46), 59-72. Eyiler, S. K. (2021). Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri, Karl Polanyi 1944. Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (12). 271-279. Harvey, D. (2022). Anti - Kapitalist Günlükler. İstanbul: Sel Yayıncılık Neuman, L. (2019). Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nicel ve Nitel Yaklaşımlar (1. Cilt). Ankara: Siyasal Kitabevi Ritzer, G. (2014). Klasik Sosyoloji Kuramları. Ankara; De Ki Basım Yayım